

A FILOZÓFIÁRA VONATKOZÓ KIJELENTÉSEK FILOZÓFIÁJA, AVAGY MIÉRT MONDJA ÉPPEN ÍGY?

Mottó:

„Vajon ki vette a fáradságot, hogy elolvassa Marxot, hogy megértse újszerűségét és levonja a belőle adódó elméleti következtetéseket?” (L. Althusser)

1. Módszertani előzetes. Van-e valamilyen jelentősége a filozófiára vonatkozó kijelentéseknek? Ezek a kijelentések lehetnek igazak vagy hamisak, de az igazság szempontjából közömbösek is. A filozófiára vonatkozó igaz vagy hamis kijelentéseik valamely filozófiára vonatkoznak, és annak a bizonyos filozófiának tartalmát tartalmazzák, helyes vagy helytelen, korrekt vagy inkorrekt módon. E kijelentések azonban lehetnek általánosak vagy egészen általánosak, a filozófia történetének egyes szakaszaira vagy egészére vonatkoznak, és ilyenkor ideológiai jelentőségük van. Az ilyen kijelentések azt tartalmazzák, ahogyan megítélik a filozófiát, ahogyan a kor konkrét társadalmi és osztályviszonyai a filozófiát láttatják, ahogyan az érdekek és értékek rendszerében elhelyezik a filozófiát. A megítélés sohasem a filozófia tartalmára vonatkozik, hanem a filozófia helyére. Másképp nem is lehet: a filozófia egészére vonatkozóan nem lehet tartalmi ítéletet mondani, mert a filozófia egésze egymásnak ellentmondó kijelentésekből áll össze.

Ha a filozófiára vonatkozó kijelentések egy vagy több (akárhány, esetleg a filozófia egészére) filozófiára vonatkoznak, akkor ezek ideológiai jellegűek. Ez azt jelenti, hogy az ilyen kijelentések közvetlenül kapcsolódnak a felépítmény többi ideológiai jellegű eleméhez, mindenekelőtt a politikához és ezen keresztül a társadalmi csoportérdekeikhez. Miután a filozófiára vonatkozó kijelentések – amennyiben *valóban* ezekre vonatkoznak – a köznapi nyelv fogalomkörében nem magyarázhatók meg, mert a kijelentésben szereplő állítás vagy tagadás a filozófiai kategóriák logikai sorára vonatko-

zik, még akkor is, ha a köznapi nyelv fogalmainak nyelvén fogalmazzák meg, a filozófiákra vonatkozó kijelentéseket a politika nyelvén mondják el. A politika nyelvére fordítják le a filozófiákra vonatkozó kijelentéseket, pontosabban a politika nyelvén, és *csak* a politika nyelvén mondhatók el a filozófiákra vonatkozó kijelentések.

A politikai nyelvű kijelentések a filozófiákat társadalmi-politikai szerepük szerint osztályozzák, illetve a filozófiákat lehetséges és óhajtott szerepük szerint minősítik. Itt csak a társadalmi cselekvést orientáló értékekről beszélünk. Így értéket tulajdonítanak bizonyos filozófiáknak, szemben más, értéktelennek minősített filozófiákkal. A megfogalmazó politikai jelentést tulajdonít a filozófiáknak, noha ez a kijelentés mindenekelőtt a filozófiának az ideológiai harcokban betöltött szerepére vonatkozik, és nem magára a filozófiára. Az ilyen kijelentések megfogalmazói egyébként mindig egy érték nevében lépnek fel. Az olyan típusú kijelentések, mint: „a filozófia az osztályharc fegyvere”, avagy „a filozófia a kultúra szerveződési központja”, avagy „a filozófia az öntudat kifejezője, egyaránt értéknek tart valamit, és az érték nevében fogadja el vagy utasítja el a filozófiákat, illetve azok egyik vagy másik vonulatát.

Az érték az ideológia orientáló csomópontja. Léte nem veti fel az igazság teoretikus szempontját, de realitása van, működik, kifejez valamit, ami van, s ami irányítja a cselekvést. Az érték az a mód, ahogyan egy kor emberei magukat, lehetőségeiket látják. Az értékben ezért érdekek fogalmazódnak meg, aktuális érdekek vagy a perspektívában megvalósítandó érdekek. Az érdekeket kifejező értékeket ideológusok fogalmazzák meg, akik valamilyen intézményhez kapcsolják az érték képviselőit vagy megvalósításának feladatát, vagyis az értékkel kapcsolatos tevékenység-szervező feladatot. Az érték a mindennapi életben a tradíciók révén, illetve az intézmények tudatosító tevékenysége által hat. A filozófiára vonatkozó kijelentések e tudatosításban rendkívül fontos szerepet játszanak, mert az értéket a tudomány terminológiájával, illetve a bizonyított elmélet logikai kategóriáiban fogalmazzák meg, tehát az értékekbe vetett hitet a filozófia „bizonyosságában” oldják fel.

Miért kell hinni az értékekben? Mert az érték ugyan érdekeket fejez ki, de az érdekeknek egy különleges kategóriá-

ját, azt, amelynek felismerése vagy elismerése a társadalom strukturális változását feltételezve eleve e változtatás lehetőségébe vetett hitet fejez ki. A lehetséges változások céljaival, dimenzióival kapcsolatos elképzeléseket az intézményekben megtestesülő csoportérdekek diktálják. A jövővel kapcsolatos hit tartalma így az érdek, amely értékben fogalmazódik meg, a filozófiára vonatkozó kijelentés pedig az értékek teoretikus-tudományos igényű formája. Az érdekek a mindennapi életben nem rendelkeznek az említett perspektívával, az egyén mindennapi élete ezért az egészen általános és nem az orientáló értékek körében zajlik. A filozófiára vonatkozó kijelentések csak egyetlen vonatkozásban befolyásolhatják a mindennapi életet: ha a mindennapi élet körét meghaladó törekvésekkel, életformákkal találkoznak, illetve, ha saját maguk orientálhatnak. Az egyén mindennapi életét egyébként a filozófiára vonatkozó kijelentések nem befolyásolhatják, és minden olyan törekvés, amely a mindennapi életet a filozófiai kijelentések körébe kívánja vonni, tulajdonképpen valamilyen intézmény totalizációs szándékát rejti.

A forradalmi szándék: totalizációs szándék. A forradalom az élet valamennyi területét át kívánja alakítani. A filozófiára vonatkozó kijelentések ezt a totalizációs szándékot hordozzák. A forradalom legöntudatosabb, legszervezettebb intézménye a kijelentéseket saját ideológiájának tudja, és a politikai harc fegyvereként használja fel. Így e kijelentések mindenekelőtt az uralkodó osztály, avagy az uralomra törő osztály hatalmi csoportjának törekvéseit fejezi ki, míg formájának általánossága a néptömegek „igazi érdekeinek” megfogalmazását célozza. Mivel minden forradalom abból indul ki, hogy bizonyos osztályok, rétegek, csoportok, egyének nem ismerik fel valódi érdekeiket, a filozófiára vonatkozó kijelentésekben a „reális érdekek” képzetét viszik be az intézményesített mindennapi életbe, amely egyébként az egyéni elképzelések, az egyéni életvitelek spontán halmaza marad.

A filozófiára vonatkozó kijelentések, paradox módon, a politikai harc ideológiai kifejezésén, túl rendszeres formában, filozófiaként, avagy *filozófiai kijelentések* rendszereként lépnek fel, s így az elmélet funkcióját is ellátják. Ebben az esetben az igaz igényét fogalmazzák meg, viszont csak a legritkább esetben hangoztatják, hogy immanens érdekeikből – logikai rendszerükből, modell voltukból – következne

igaz voltuk, s helyett a valódi helyzetnek megfelelően, igazságukat a hűséges szolgálatból vezetik le, vagy az intézményekben megfogalmazott osztályérdekek kifejeződéséként mutatják be. Mindez azzal van összefüggésben, hogy a filozófiára vonatkozó kijelentések az élet egészén túl az elméletet is a politikai harc, avagy az ideologikusan megfogalmazott „valódi” osztályérdek szolgálatába állítják.

Megszűnik tehát a filozófiára vonatkozó kijelentések és a filozófiai kijelentések különbsége, és ez azt jelenti, hogy a filozófia most a politikai gyakorlat formáiban oldódik fel és a filozófiára vonatkozó kijelentések részeként az elmélet politikai bírója, illetve ideológiai testőre lesz. Mint ilyen, az elméletet közvetlenül minősíti és az elméleti gyakorlat – modellképzés, logikai építkezés, absztrakt elméleti formák rendszerezése – ellen saját gyakorlatával – az igazi, a helyes, az emberiség ügyének szolgáló gyakorlattal – lép fel, elutasítván az elméletet mint steril, spekulatív, a világot csupán értelmező magatartást.

A filozófiára vonatkozó kijelentések, természetükhöz híven, önmagukat mint a magatartás bizonyos formáját értelmezik (metafilozófiai kijelentések a filozófiára vonatkozóan), és *a jó, a helyes* magatartást azonosítják önmagukkal, illetve amikor rendszerré válnak, a filozófiai kijelentések formájában jelentkező önmagukkal. Mindez, amint láttuk, a politikai intézmények ideológiáját fejezi ki, az intézmények – okmányokban lefektetett – tudatát saját szerepükről mint az emberiség ügyét szolgáló szerepről és az ennek megfelelő magatartásról. A filozófiára vonatkozó kijelentések az emberiség nevében megfogalmazott kijelentések, ezért mindig van „humanisztikus” vetületük, gyakorlati „parancsuk”, politikai „követelményük”. A humanisztikus, gyakorlati, politikai vonatkozás a kijelentések reális tartalma, és éppen ez teszi ezeket figyelemreméltóvá, jelentőséggel rendelkezővé. Ha gyakorlati jelentőségükkel azúttal nem is foglalkozunk, semmiképpen nem szeretnénk azt a látszatot kelteni, mintha nem értékelnők ezt a lényeges, tartalmi vonatkozást.

Mert azzal, hogy totalizálnak, e kijelentéseknek fontos szerep jutott: a mindennapi élet esetlegességeiből valamilyen kiutat jelentenek, s a kultúrával együtt lehetővé teszik a tudatos értékorientációt az egyén számára. Ám ez a szociológiai probléma túlhaladja itteni lehetőségeinket, hiszen felada-

tunk nem a filozófiai kijelentéseik konstituálódásának és a társadalomban betöltött szerepének vizsgálata, hanem *Louis Althusser* filozófiára vonatkozó kijelentéseinek elemzése.

2. A filozófus. Furcsa Althussert filozófusnak nevezni, mert ő maga gyakran gúnyolódik a filozófus elnevezéssel, azonosítva a filozófust a polgári rendszer kiszolgálójával. De jobb híján nevezzük mégis filozófusnak. Tehát a filozófus 1918-ban született, 1948-ban a filozófia tanára és a Francia Kommunista Párt tagja lesz, majd egyetemi tanár és a Marxista Kutatóközpont munkatársa. Érdeklődésére jellemző az alábbi interjúrészlet:

„A filozófia érdekelt, és igyekeztem hivatásommá tenni, A politikáért lelkesedtem, s igyekeztem kommunista harcosná válni.

A filozófiában a materializmus és ennek kritikai funkciója érdekelt: a *tudományos* megismerés miatt érdekelt az *ideológikus* „megismerés” minden misztifikációjával szemben. A mítoszok és a hazugságok pusztán erkölcsi leleplezése ellen, racionális és szabados bírálatuk érdekében.

A politikában lelkesített a munkásosztály forradalmi ösztöne, értelme, bátorsága és hősiessége a szocializmusért vívott harcában. A háború és a sokévi fogság révén kapcsolatba kerültem munkásokkal és parasztokkal, megismerkedtem kommunista harcosokkal.

A politika döntött el mindent. Nem a politika általában, hanem a marxista–leninista politika.”¹

Munkái: *Montesquieu, la politique et l'histoire* (P.U.F., 1959), *Manifestes philosophiques de Feuerbach*, szövegválogatás és fordítás (P.U.F., 1960), *Pour Marx* (Maspero, 1965), *Lire le Capital*, szerzőtársakkal, 2 kötetben, 2 kiadásban (Maspero, 1965 és 1968), *Présentation du Livre I. du Capital de K. Marx* (Carnier-Flammarion, 1969), *Lénine et la philosophie suivi de Marx et Lénine devant Hegel* (Maspero, 1972), *Réponse à John Lewis* (Maspero, 1973).²

3. Még egy módszertani kitérő. Louis Althusser marxista, mégpedig azok közül való, akik *olvasták* Marxot. Nem csupán Marx-idézeteket, Marxról szóló vitairatokat, hanem Marx műveit. Ugyanúgy Lenin műveit. Tehát nem a továbbfejlesztések, a marxizmusnak minősülő és önminősülő munkák, hanem az eredeti szövegek érdeklik. Filozófusként a filozófiát keresi, de mindenekelőtt egy elvárást talál, meg

egy paradoxont. Az elvárás: *Marx IX Feuerbach-tézise*, amely szerint a filozófusok eddig (1845-ben írja ezt) csak értelmezték a világot, a feladat azonban az, hogy megváltoztassuk. A paradoxon Lenintől származik: akik nem ismerik Hegel dialektikáját, azok nem érthetik meg *A tőkét*, írja abban az időben, amikor már létrehozta fő műveinek egész sorát és megírta legfontosabb filozófiai munkáját, a *Materializmus és empiriokriticizmust* is, anélkül, hogy Hegelt olvasott volna.

Althusser az eredeti szövegeket akarja megérteni, tehát értelmezni kénytelen, és mert a szöveg csak szövegkörnyezetben érthető, ezért a marxizmus klasszikusainak teljes szövegét kénytelen értelmezni. És akkor szembetalálkozik az értelmezés paradoxonjával: vagy a szövegen belül marad, és a jeleket egymáshoz való viszonyukban tárgyalja, vagy a jelek jelentésével foglalkozva a szövegen kívülre kerül. Az utóbbi esetben már nem a szövegeket, hanem a szövegeknek más szövegekkel való viszonyát vizsgálja. Ez a viszony lehet szöveg közötti viszony, de lehet az elméleti szöveg és a valóság-empirikus-konkrét szöveghez való viszony is. Az előbbi esetben az értelmezett szöveg furcsa átalakuláson megy át, ugyanis empirikus tény formáját ölti fel – noha nyilván nem az –, és így *ellenőrzi* a másik elméleti szöveg igaz vagy hamis voltát, a filozófia esetében filozófiai kijelentéseket fogalmaz meg a másik szövegről. Az ilyen típusú kijelentések alanya a másik szöveg, és ez az alany egészen általános azokhoz az állítmányokhoz képest, amelyeket a másik szövegre vonatkozóan lehet megfogalmazni. Az állítmányok partikuláris volta teszi, hogy az értelmezett szöveg empirikus az értelmezőhöz viszonyítva, tehát ahhoz a szöveghez képest, amelyen saját igaz vagy hamis voltát kívánja lemérni, vagyis önmagát empirikusnak tetsző formájával eleve igaznak mutatja be. *Ez a szöveg így éppen egy másik szöveghez való viszonyában tűnik igaznak vagy hamisnak.* Ilyennek tűnik, mert hogy valóban az-e – önmagában képtelen saját magára vonatkozóan eldönteni, hiszen csak annyit tud, hogy milyen a másik szöveghez viszonyítva. De igaz volta nem következik a másik hamis voltából, mint ahogy ennek ellenkezője sem.

A fenti eszmefuttatás tehát két elméleti szöveg viszonyára vonatkozott. De az elméleti szöveg jelentését, amint említett-

tük, meg lehet fejteni a valóság konkrét-empirikus szövegéhez való viszonyában is. Ilyenkor szövegünk az elméleti hipotézis szerepét játssza, és önmagát a valóság átfogó modelljének minősítve azt vizsgálja, hogy a tények funkciójuk szerint mennyiben értelmezhetőek e modell segítségével. Ha értelmezni tudja a tényeket, akkor önmagát operatív, használható, a tények értelmezését lehetővé tevő modellnek tekintheti, de mondhatja magát igaz modellnek is. Az ilyen önminősítés viszont már a *filozófiára vonatkozó* kijelentések típusához tartozik, tehát jellegénél fogva ideologikus. Louis Althusser ilyen kijelentéseket tesz a marxista filozófiáról.

Kijelentéseinek alanya ez esetben maga az általában vett marxista filozófia, állítmánya pedig az a tényanyag, amellyel bizonyítani kell. Láttuk, az alany (a marxista filozófia mint elméleti modell) olyannyira általános, hogy *igaz* voltát csakis a világ összes tényei igazolhatják. Ilyesmit megkövetelni azonban abszurd volna, tehát reprezentatív tényeket kell kiválasztania: a tényék többé nem funkciójuk szerint jutnak szerephez, hanem reprezentatív voltukban döntenek el az elméleti modell helyességét. Viszont ki dönti el, hogy a reprezentatívnek állított tények valóban azok-e?

Az ideológus, aki társadalmi helyzetének, döntésének, elvárásainak és vágyainak megfelelő tényeket fog reprezentatív tényeknek minősíteni. Althusser opciói világosak: a néptömegek csinálják a történelmet, a filozófia funkciója tehát nem a történelem alakítása (az anyagi erővé váló eszme problémája nem izgatja), hanem részvétel az osztályharcban, a néptömegek történelemalakító harcában. A filozófia az elmélet politikai fegyvere, az az eszköz, amely megtisztítja az elmélet terepét az ellenséges – polgári – ideológiától, az elmélet áttörését akadályozó előítéletektől. Vagyis a filozófiai gyakorlat a hatalomért folytatott harc formája, amelynek a tétje az uralom, a néptömegek uralma a fejekben, ami azonos az elmélet – a marxista elmélet – győzelmével.

Ez az elmélet: tudomány, a történelem tudománya, amely a tudás harmadik nagy kontinense. Az első – a matematika – fölfedezése az ókori Görögországban történt, a második a fizika, amelynek felfedezése Galilei nevéhez fűződik, a harmadik tudáskontinens a történelem. A három kontinens igényeinek megfelelően alakult a filozófia sorsa: a filozófia

tárgya mindig a filozófiákon kívül elterülő tudáskontinens volt. A filozófia ideológiai-politikai harcot vívott a tudáskontinenseken lezajló hódításokért, a felfedezést követő hossz-szas terjeszkedésért és a hatalom biztosításáért.

A filozófia mindezt mindeddig nem tudta magáról, mert *elfojtotta* tárgyának hiányából származó alacsonyabbrendűségi érzését, és azért áll ellen a politikus Lenin álláspontjának filozófiai álláspontként való elismerésének, mert ez a „... legérzékenyebb pontján érinti, ott, ahol elviselhetetlen, ott, ahol *elfojtas* történt, azon a ponton, amelynek a filozófia hagyományosan csupán a visszatükröződése – pontosan ott, ahol a filozófiának – ahhoz, hogy önmagát az elméletben megismerje – fel kell ismernie, hogy nem más, mint bizonyos módon befektetett politika, bizonyos módon folytatott politika, bizonyos módon visszakerődzött politika.”³

Althusser tehát a filozófiára vonatkozó kijelentéseket tesz, ám meg sem kísérli, hogy filozófiai kijelentéseket tegyen, a filozófiai kijelentés ugyanis szerinte nem a filozófiát tartalmazza, hanem a politikát. A filozófiai kijelentés mint politikai-ideológiai kijelentés más politikai-ideológiai kijelentésekre vonatkozik, tehát tárgya az a másik, de alanya ismét csak nem ő maga, hanem a tudomány, a marxizmus–leninizmus esetében a történelem tudománya. Mivel megszüntette, radikálisan felszámolta a filozófiai kijelentéseket azzal, hogy a kijelentés alanyát és tárgyát is a filozófián kívülre helyezte és az állítmányt azonosította a politikával, kénytelen volt a marxista filozófiát mint a polgári ideológiára vonatkozó politikai kijelentések lehetséges rendszerét egyelőre még nem konstituálódott filozófiának minősíteni, szemben a marxista tudománnyal, amelynek kiváló megvalósításait ismeri fel *A tőkében* és Lenin *A kapitalizmus fejlődése Oroszországban* című munkájában. Viszont egyelőre mit sem tud kezdeni azzal a bizonyos dialektikus materializmussal.

De valamit mégis kezdenie kell vele. Althusser ekkor megalkotja a filozófia konstituálódásának bájos elméletét, amelyben igen fontos szerepet játszik a bagoly, ez az egyébként a legtöbb helyen védett madár. Ennek az elméletnek, annak ellenére, hogy a filozófiának tisztán politikai elméletét követelte, a bagolyra a nemlétező filozófia nevében van szüksége. Noha a filozófia politikai elméletének létrejöttét igencsak észrevehette volna a szocialista országokban, Althusser nem

tudja elfogadni a politikai elmélet és a dialektikus materializmus azonosítását, tehát az utóbbit – az elmondottak ellenére – filozófiának nevezi, és várja, hogy létrejöjjön. Ezért kell neki a bagoly: „a filozófia napja *az est beálltával* kel fel, amikor a hajnalban született tudomány mögött már egész napos út áll”⁴, márpedig a bölcsesség jelképe, a bagoly is ilyenkor ébred.

És ha a filozófia napja még nem kelt fel, vagy csak éppen felkelőben van, akkor az ún. filozófiai „tudományok” vagy a tudományhoz tartoznak, vagy valamiféle maradványai a különböző ideológiáknak, illetve az ideológiák kérdésfeltevéseinek. Althusser kategorikusan visszautasítja azt a hagyományos álláspontot, hogy az ún. filozófiai tudományok valóban tudomány számba veendők. A marxista tudomány szerinte a történelem tudománya, és minden egyéb csupán ideológia. Az még nem volna baj, ha a marxista igényű ideológia a marxista tudomány nevében, illetve e tudomány fogalomrendszerével lépne fel. De erről szó sincs.

4. Nincs szó, mert a történelem tudománya – a történelem materialista elmélete – a történelemnek mint alany nélküli fogalomnak az elmélete, márpedig az ún. filozófiai tudományok az Emberből indulnak ki, akit a történelem Alanyának minősítenek. A filozófiai antropológia, az elméleti humanizmusból kiinduló társadalmi és szabadságelméletek, az elidegenedés-elmélet – és hozzátehetnénk: az értékelmélet, az esztétika és a kultúrfilozófia – mindahány áltudomány, s művelői, akik egyébként marxistáknak tartják magukat, nem veszik észre, hogy a polgári ideológia kérdésfeltevését vették át, s ezért idealisták.

Althusser szigorúsága – a szubjektív-önkéntes teoretizálás elleni fellépés – nincs tekintettel a valóságos társadalmi folyamatok „filozofikus” jellegére, az objektum és a szubjektum sajátos társadalmi összefonódására sem. Mert nincs ugyan kizárva az, hogy a filozófiából ki lehet zárni a szubjektum konstituáló szerepét, de ugyanez már valószerűtlen, ha a társadalom valóságos intézményeiből indulunk ki. Az „értelmezés” filozófiája talán valóban nem képes megszubadulni tárgyától, a szubjektum–objektum viszonytól, és talán maga a marxista filozófia is egyesül majd a tudomány-nyal, ha ellátta feladatát, a marxista tudomány védelmét, hiszen akkor tárgy s immár cél nélküli ideológiává válik,

ám teljesen valószínűtlen, hogy a valóságos intézmények lemondanának az emberek mozgósításáról, vagyis az emberközpontúság jelszaváról. Valószínűtlen, mert ez lényegükhöz tartozik. Ha valóban a tömegek csinálják a történelmet, akkor az intézmények a történelmi cselekvést csak akkor tudják szervezni-vezetni, ha hatnak a tömegekre, márpedig a hatni tudás nem az elmélet kérdése, s még csak olyan ideológia kérdése sem, amely az Alany nélküli történelmi folyamat elméletét védelmezi a szubjektum-emberközpontú ideológiáktól. Ez gyakorlati probléma.

De elméleti formájában a közvetítések problémája. Althusser nem ismer közvetítéseket: csak tudomány van és ideológia, az ideológia a tudományt védelmezi vagy támadja, és látszólag semmi köze sincs az emberi közösségek-csoportok-osztályok helyzetéhez, ezeknek a valóságról alkotott képzeiteihez és intézményeihez sem. A konkrét közvetítések helyett Althusser a közvetítést a marxista tudomány (a történelemtudomány) helyzetéből vezeti le: ha ez a tudomány marxista, akkor eleve osztályérdeket fejez ki, s a marxista ideológia feladata, hogy védelmezzék az elméletet: mivel a tömegek csinálják a történelmet, az elmélet a tömegeknek ezt az objektív szerepét fejezi ki, és az ideológia az ellenséges ideológiákkal folytatott harcban mint politikai eszköz – a hatalomért folytatott harc eszköze védelmezi az elméletet. Az ideológiai szerepű filozófia mozgékonyaságával szemben ott a mozdulatlan teória, amely az „Alany nélküli folyamat” problémáit tisztázza, és arra van kárhóztatva, hogy beavatkozási lehetőségeit feladva, a történelem alakulását várja. Úgy tűnik, ezt az árat kell fizetni a történelemtudomány és a filozófia szétválasztásáért, annak ellenére, hogy ez a szétválasztás kitűnő elméleti részeredményekkel járt.

5. Részeredményei megejtették Althusser kommentátorait, ám elméleti munkásságát egyes intézmények képviselői és a filozófiai antropológusok hevesen visszautasították. Tanulságos a heves, végletes állásfoglalásoknak ez a fellángolása, és az is, hogy nem érvek, hanem érzelmek, hitek, óhajok ütköznek össze a filozófus álláspontjával. Említettük: Althusser kijelentései a filozófiára vonatkozó kijelentések, s mint ideológiai kijelentések, politikai ellenkezést váltanak ki. E politikai állásfoglalások egy része taktikai megfontolásból származik, ám itt-ott stratégiai megfonto-

lások is felbukkannak. Alábbiakban néhány marxista állásfoglalást szedünk csokorba, mindenekelőtt azokat, amelyek vagy dogmatizmusban, illetve az ellenkező véglet képviselésében marasztalják el, avagy, és ez is szimptomatikus, a helyeslők dicséreteit, azokét, akik valamiféle megújulás lehetőségét olvassák ki Althusser keményen pattogó mondaiból.

A. „A filozófia lenini örökségének megértéséhez való jelentős hozzájárulása a filozófiai gyakorlat új típusának kiemelése.”⁵

B. „De éppen ez az új filozófiai gyakorlat az, ami nélkül a marxizmus kénytelen volna nélkülözni saját belső energiáját, és éppen ez az, amit lépésről lépésre bőven ki kell fejtenie.”⁶

C. Bővebben idézzük Ion Aluș gondolatmenetét a *Citindu-l pe Marx* című válogatás Előszavából⁷, mert már felépítésében is tanúsítja a reagálások sokrétűségét.

a. Althusser „filozófiájának” elhelyezése: „A megújuló jelenkori marxista gondolkodás klasszikus örökségének többek között két összetevőjét aknázza ki: az antropológiai, etikai-humanista és az elméleti-episztemológiai mozzanatot. A másodiktól indul ki a francia filozófus kutató tevékenysége...”

b. A hatásról: „A francia filozófus eszméi – ezek az eszmék elmoshatatlan ellentétben vannak a marxista irodalomban széles körűen elterjedt nézetekkel – természetesen ellenállást, néha igen heves ellenkezést váltottak ki, és olyan megalapozott kritikai észrevételeket is, amelyekre mindeddig nem adott kielégítő választ... Ilyen episztemológiai keretek között szükségképpen eljut a marxista tanítás merev értelmezéséig.”

c. Jelentősége: „Ám függetlenül a megfogalmazott, avagy a még megfogalmazható megjegyzésektől, el kell ismernünk az althusseri szöveg szigorú következetességét és eleganciáját, teoretikus építkezésének erejét és pátozát... Althusser filozófiai »stílusa« már önmagában is nagy érték.”

d. Tartalma: „Tanulmányait... egyetlen posztulátumra építő munkáit lényegében egy értékítélet hatja át. A szellemi alkotások összes többi formái között az elmélet (tudomány + tudományos filozófia) az elsőhegedű szerepe, mert az elmélet az igazság, a racionalitás egyetlen letéteményese, míg az ideológia valamennyi kifejeződésében (legyen

az vallásos, művészeti, filozófiai és erkölcsi) eleve az igazság hiányát, az álracionálisitást fejezi ki.”⁸

D. „Az egyik legszélsőségesebben mechanicista gondolkodás azok közül, amelyekkel Marxtól származtatják magukat.”

E. „Ha ragaszkodunk az orvosi metaforához (melyet Althusser is kedvel), akkor annyi bizonyos, hogy a diagnózis nem »gyermekbetegség«. Vagy ha igen, akkor »felnőtt korban elkapott gyermekbetegség«; ahogyan tudatos dialektika híján a természettudományos felfedezések is nemegyszer hoztak magukkal filozófiai visszaesést (»fizikai idealizmus«), úgy esik vissza – mutatis mutandis – maga Althusser is a társadalmi fejlődés új vonásainak megértése híján a munkásmozgalom egy korábbi, történetileg túlhaladott elméleti szintjére.”⁹

F. „A marxista filozófia és szociológia humanista jellegének semmibevétele, ahelyett hogy hozzájárulna a marxizmus tudományosságának növeléséhez, csak csorbítja ennek eredetiségét.”¹⁰

Nem folytathatjuk a vélemények idézését már csak azért sem, mert Althussert pusztán elutasítással cáfolni nyilván nem lehet; csak az ő elméleti álláspontjával azonos színvonalú nézetek alkalmasak egy ilyen feladatra.

6. A vita lehetősége. Amint egyik tanulmányában ő maga is kifejti, az elmélet absztrakt konstrukció, amelynek anyaga lehet ugyan az empiria, de a konstrukciónak még nincs semmi köze sem az empiriához. Az elmélet az elméleti gyakorlatban jön létre, s ez nem egyéb, mint a gondolkodás, amelynek tartalmát meghatározhatja ugyan az empiria, de sajátosságát már nem. Az elméleti gyakorlat absztrakt fogalmainak *alkalmazása* valahogy abszurd igény, hiszen az elmélet mint elmélet önmagában találja meg saját igazságának forrásait, ahogyan a fizika a fizikában, illetve a matematika magában a matematikában. Althusser a valóságra való mutogatással cáfolni ezért nem ildomos: teóriát csak teória cáfolhat, konstrukciót csak konstrukcióval lehet értelmezni.

Különös hajlamunk, hogy érveket a valóság „tényeire” való hivatkozással utasítsunk vissza, gyakran készlet a gyakorlat és a megismerés különböző síkjainak összekeverésére. Amikor Althusser elméletről beszél, akkor a *képzeletbeli* és az *empirikus* konstrukción túli fogalmi konstrukcióról szól.

Míg a képzeletbeli konstrukció a közvetlen átélést, az empirikus pedig a tapasztalat közvetlen olvasatát fejezi ki, az elmélet „fogalmi konstrukció, nem a tapasztalat egyszerű kifejeződése”.¹¹ Ha ezeket a síkokat nem zavarjuk össze, akkor világosan elkülönül a megismerés mint elmélet és a megismerő gyakorlat, a gyakorlat mint átalakító tevékenység és a gyakorlat mint elméleti tevékenység.

S noha igaz az, hogy Althusser még nem dolgozott ki egységes elméletet, tehát a közvetítések egyelőre homályban vannak, álláspontját ismerni, tudomásul venni annyi, mint közel kerülni azokhoz az erőfeszítésekhez, amelyek ma a marxizmus megértéséért folynak. S kinek lenne közömbös e teória sorsa: ami ma vele történik, az velünk is történik, s ha jól meggondoljuk – éppen ezért –, mi ma e teóriában történünk. Tehát olvassuk Althussert, de bizonyára Marxot is.

1975